

Oktatás és kutatás 1989–2015

Észt, horvát, magyar, román és szlovén nézőpontból¹

A beszélgetést vezette: PATAKI GYÖNGYVÉR

A budapesti ECER konferencia szeptember 10-ei kerekasztal-beszélgetésének résztvevői közép-európai nézőpontból elemezték az 1989-es demokratikus átmenet és az azóta eltelt időszak oktatásügyi történeteit. A résztvevők előzetesen a következő kérdéseket kapták:

1. Milyen oktatási változások zajlottak 1989/1990-ben Közép-Kelet-Európában?
2. Milyen szerepet játszott az oktatáskutatás a rendszerváltozásban?
3. Milyen eredményei voltak a folyamatnak, és mi állt a sikerek útjában?
4. Milyen feladatai vannak ma az oktatásnak Közép-Kelet-Európa ügyeiben?
5. Mennyire kész a közép-kelet-európai oktatáskutatás bekapcsolódni az európai és a globális diskurzusokba?
6. Mi lehet az oktatáskutatás jövője most, hogy az európai integráció megkérdőjeleződött?

A résztvevők *Dr. Kozma Tamás*, a Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesületének elnöke és a Debreceni Egyetem emeritus professzora, *Dr. Pavel Zgaga*, a Ljubljani Egyetem Oktatáspolitikai Tanulmányok Központjának vezetője, az észti származású *Dr. Voldemar Tomusk*, a Nyitott Társadalom Alapítvány (OSF) londoni Nemzetközi Felsőoktatási Támogató Programjának szakpolitikáért és értékelésért

felelős igazgatója, *Dr. Vlasta Vizek Vidović*, a zágrábi Szociológiai Kutatóintézet Oktatáskutatási- és fejlesztési Központjának munkatársa és *Dr. Hatos Adrián*, a Nagyváradi Egyetem szociológiai doktori iskolájának vezetője voltak.

– *Az Európai Oktatáskutatók Szövetsége a magyar oktatásügyi kérdések megvitatására kérte a Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesületét (HERA). Úgy döntöttünk, hogy nemcsak a hazai viszonyokról gondolkodunk, hanem meghívjuk a környező országok szakembereit is. Ezáltal világosabb képet kaphatunk az egész közép-európai térségről, s talán tehetünk valamit a régió némasága, láthatatlansága ellen is. Vendégeinket országuk oktatási helyzetének, fontos és aktuális oktatásügyi kérdéseinek főlövélésére kértük.*

Vlasta Vizek Vidović: – Nagy örömmel szolgál, hogy részt vehetek ezen a kerekasztal-beszélgetésen. Horvátországot hol a Balkánhoz sorolják, hol Délkelet-Európához, máskor a mediterrán országok között szerepelünk; először fordul velem elő, hogy közép-európai országok csoportjában beszélhetek a hazámról. Az előadásra készülve döbbenem rá, hogy nem tudok egyértelmű ok-okozati viszonyokat kimutatni az oktatási változások, a tanárképzés reformja és a kutatási trendek között.

¹ A kerekasztal hanganyagát Kiss Hajnalka, az ELTE-BTK angol-svéd alapszakos végzős hallgatója gépelte és fordította, Jekatyerina Dunajeva, az ELTE-BTK Angol Alkalmazott Nyelvészeti Intézetének anyanyelvi tanára lektorálta és Bozsik Viola szerkesztette.

Az 1990 és 2000 közötti évtized az átmenet időszaka, melyet a korábbi politikai rendszertől és a jugoszláv államtól való eltávolodással jellemezhetünk. Ez az évtized két kisebb szakaszra bontható. 1995-ig a háborús károk enyhítésével voltunk elfoglalva; az iskolák többségét a partvidékre telepítették, a hadműveletek során az iskolaépületek 35%-a szenvedett komoly károkat. Egy új épületet még csak könnyű felépítenünk, de a pszichés károkat, szorongást, veszteségeket már sokkal nehezebb orvosolni. (Akkori helyzetünk több elemében hasonló volt a menekültek jelenlegi európai helyzetéhez.) Nekikezdünk a tanterv reformjának is, de szisztematikusan átalakítás helyett csak toldozás-foldozásra futotta, s így a végén egy nem túl szép patchwork takarót kaptunk. Választható tantárgy lett a vallásstan, és másképp kezdünk tanítani néhány földrajzi, történelmi témát. Amikor még én jártam iskolába, hősnek tartottuk a Nagy Károlynak ellenállókat, 1990 után azonban már azt tanítottuk, I. Károly az európai térséget elsőként egyesítő nagy uralkodó volt, és elítélően nyilatkoztunk az ellenállásról. Ezt a zűrzavart enyhítették valamelyest az akkoriban megerősödő civil szervezetek, akik előremutató, új ötleteket adtak nekünk.

Az ezt követő időszakban (2001 és 2015 között) már előrefelé haladtunk. Újabb tantervi változások következtek, melyek fő célja a tanulók munkaterheinek csökkentése volt, és gyermekközpontú tanítási módszerekkel kezdünk el dolgozni. Ugyanakkor ezek nem strukturális reformok voltak, és nagyon hiányzott az intézkedések értékelése is. Ezáltal nem is tanulhattunk a hibáinkból. 2014-re végre elkészült az első átfogó stratégiai dokumentum, *Komprehenzív oktatási, tudományos és technológiai stratégia* címmel. Végre áttekinthetjük és értékelhetjük az oktatási változásokat, illetve megkezdődött az új alaptanterv kidolgozása is.

Ami a tanárképzés 2001 és 2015 közötti reformját illeti, három szóval jellemezhetném: egyetemi szintre emelés (bevezettük a bolognai rendszert, az ötéves egyetemi tanárképzést), standardizálás és szakmaiosodás (kidolgoztuk a felsőoktatási minőségbiztosítás rendszerét, meghatároztuk a tanárszakos hallgató által kötelezően teljesítendő 60 kredités pedagógiai-módszertani modult, szabályoztuk a tanári képesítések és igazgatói kinevezések rendjét).

Az oktatáskutatás kapcsán nem sok minden történt az első évtizedben, a pedagógia egyes területei más-más tudományokba voltak besorolva. Azóta azonban sikerült továbblépünk: elértük, hogy a neveléstudomány önálló tudományterületnek számít, ettől kezdve lehet belőle doktori fokozatot szerezni. 2003-ban megalapítottuk a Szociológiai Kutatóintézetben belül az Oktatáskutatói és -fejlesztési Központot, amely tantervfejlesztéssel, tanártovábbképzéssel, értékeléssel és szakpolitikai tanácsadással foglalkozik. 2010 óta van kétnyelvű neveléstudományi folyóiratunk, valamint elindítottuk a Neveléstudományi Napok elnevezésű, félévente megrendezett konferenciát, amely fórumot biztosít a régió oktatáskutatói számára. S azt reméljük, hogy a Horvát Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete az idei ECER konferencián az EERA teljes jogú tagjává válhat.

Ami a közép-európai oktatáskutatás láthatatlanságát illeti, azért mi, oktatáskutatók is felelősek vagyunk: túlságosan bezárkózunk a tanszékeinkre. Nem állunk készen arra, hogy részt vegyünk a közéleti vitákban és bemutassuk a kutatási eredményeinket. Alig teremtünk kapcsolatot más tudományágak képviselőivel, illetve határon túli kollégákkal. Gondot jelent az is, hogy a tényekre alapozott oktatáspolitikai előnyeit nálunk a döntéshozók még nem ismerték fel igazán (inkább a költségét nézik, mint a hasznát), így kevesebb forrás jut rá. Az EU-s pénzek is inkább a termé-

szettudományos kutatásokhoz kerülnek, az oktatás a tagállamok belügyének számít. Az oktatáskutatásnak meg kell küzdenie azzal, hogy elismertesse magát a tudományok között.

Pavel Zgaga: – A „közép-európai régió” vitatott kifejezés, hiszen nagyon különböző országokból jövünk, nehéz egységes térségként tekinteni magunkra. Fontos különbség országaink között például, hogy az egykori Jugoszlávia tagállamai nem álltak szovjet fennhatóság alatt, szemben a többi közép-európai állammal. Különbség az is, hogy Szlovéniában – Horvátországgal ellentétben – nagyon rövid volt a háború. Ha tovább vizsgáljuk az országokat, természetesen hasonlóságokat is fogunk találni, azonban számos további különbséget is.

Az első kérdés, hogy mi történt nálunk az oktatásügyben 1989–90 folyamán? Az oktatás helyzete már a változást megelőzően, a nyolcvanas évek elejétől folyamatos vitatéma volt a közbeszédben, és a változást követelő társadalmi mozgalmak programjai foglalkoztak vele. A jugoszláv állam a '70-es évek végén irányított oktatási reformmal próbálkozott, Szlovéniában azonban rendkívül erősen bírálták a tervezetet, tanárok, akadémikusok, oktatáskutatók is, közülük kerültek aztán ki egy ellenzéki csoport tagjai. Az oktatásban a változások már 1986-ban elkezdődtek, ekkor volt az első nagy konfliktusunk a szerb (Milošević vezette) kormánnyal. Folyamatosan kísérleteztünk, mennyi szabadságot tudunk kiharcolni magunknak, fejlesztettünk, bíráltunk, többek között az oktatás terén is. Olyannyira, hogy az irányított oktatási reformot 1988-ban a szocialista szlovén országgyűlés hivatalosan is hatályon kívül

helyezte, s nagy erővel vágtunk bele egy új – a létrejövő plurális társadalmi rend számára megfelelő – oktatási koncepció kidolgozásába.

A második kérdés az oktatáskutatás rendszerváltásban játszott szerepére vonatkozik. Mint már említettem, az oktatáskutatás hangsúlyosan jelen volt a nyolcvanas évek mozgalmában, az oktatáskutatók közül sokan ellenzékiek voltak, részt vettek a mozgalmakban, politikai csatározásokban és az első szabadon választott parlament munkájában is. Rengeteget gondolkodtunk azon, mi mindent teszünk majd, ha egyszer szabad államban élünk. Már a rendszerváltás előtt elkezdtünk nyugati kapcsolatokat keresni, mely sikeres próbálkozásnak bizonyult: 1998-ban Ljubljanában tartották meg az ECER

a tényekre alapozott oktatáspolitikai előnyeit nálunk a döntéshozók még nem ismerték fel igazán (inkább a költséget nézik, mint a hasznát)

konferenciát. Ez talán jól jelzi, milyen erős volt az elmúlt évtizedben az oktatáskutatói mozgalom.

A harmadik és negyedik kérdést az akadályokról, a sikerekről és a feladatokról összevontam. Az oktatási rendszer alapos átalakítása már a nyolcvanas évek végén elkezdődött, s a kilencvenes években is kiemelten foglalkoztunk vele. Ennek köszönhetően sokat javult az oktatás színvonala ebben az évtizedben. 1992-ben a GDP 4,1%-át költöttük oktatásra, a kilencvenes évek végére már csaknem kétszer ennyit, 6,1%-ot. Ugyanakkor az oktatásügyet nem sikerült megszabadítani az ideológiai vitáktól. A nyolcvanas években még azt hittük, hogy az oktatás afféle szabad, ideológiamentes tér lesz – de nem így lett.

Az elmúlt öt-hat-hét év megszorító intézkedései egyre nagyobb gondot jelentenek. A GDP folyamatosan csökken, így a kutatásokra is jóval kevesebb pénz jut. A

nyolcvanas években úgy éreztük, minden lehetséges, sokkal optimistább volt a hangulat. Változást, szabadságot akartunk.

Most egyfajta fásultság jellemez minket, lemondás, hogy úgysem tehetünk semmit. Itt vagyunk elveszve ennek a szép új Európai Uniónak a peremén, és csak azt várjuk, mikor jönnek végre szíri menekültek hozzánk is, hogy Európa újra foglalkozzon velünk.

Végezetül két gondolatot szeretnék még elmondani az oktatáskutatás jövőjét és Európa gondjait illetően. A mai Európa problémáival a kutatói közösségének is foglalkoznia kell. Örömmel látom, hogy mi itt, 2015-ben fontos lépéseket teszünk ennek érdekében. Engedjék meg, hogy két példa segítségével bemutassam, mivel segíthetik napjainkban a kutatók az európai együttműködés, valamint Közép-Európa megerősödését. Egyrészt mérlegelni kell a megszorító intézkedések hatását az európai oktatás jövőjére nézve. Mi lesz, ha évről évre csökken a GDP oktatási kiadásokra fordított hányada? Ez lenne az európai oktatás? Ez rendkívül fontos kérdés, mellyel nemcsak a politikusoknak, hanem nekünk, oktatáskutatóknak is foglalkoznunk kell.

A másik a migráció kérdése. Az európai történelem része a népvándorlás. Nagy kérdés azonban, mit kezdünk ezzel a mai helyzettel, nemcsak emberiség, hanem oktatási szempontból is. Az ENSZ vonatkozó dokumentumai világosan kimondják, hogy a minőségi oktatásban való részvétel lehetősége alapvető emberi jog. Kulcsfontosságú, hogy a bevándorló/menekült gyerekeket taníttassuk. Rengeteg munka áll előttünk, remélem, hogy győzzük majd.

Kozma Tamás: – Mondjuk ki még egyszer: ezek az országok orosz megszállás alatt álltak. Magyarországon 300.000

szovjet katona állomásozott, a második világháború végétől egészen 1989-ig. Tehát itt nem egyszerűen szovjet befolyásról, érdekszféráról szó, hanem katonai ellenőrzésről. 1956-ban kivo-

nultak Ausztriából, nálunk viszont egészen a rendszerváltásig itt maradtak. Gyökeres változást hozott, amikor felszabadultunk a Párt uralma alól.

Magyarország volt az egyetlen olyan ország a térségben, ahol a rendszerváltozás fegyveres ütközetek nélkül, békésen zajlott. Másrészt magyar sajátosság volt az iskolák fenntartásának gyökeres átalakítása. Magyarországon a XIX. század végéig visszamenően az elemi és a középiskolák alsóbb évfolyamain folyó képzés hagyományosan a helyi társadalom hatóságaihoz tartozott. Ezt 1956-ban és 1972-ben is megerősítették: az alapfokú oktatásért a helyi önkormányzat felel. Habár a helyi hatóságoknak jogukban állt saját iskolát létrehozni és fenntartani, és elvben ők is működtették azokat, valójában az oktatást is

Mi lesz, ha évről évre csökken a GDP oktatási kiadásokra fordított hányada?

a Párt irányította. Mikor ez megszűnt, az oktatásban is új helyzet állt elő: az iskolák a helyi önkormányzatokhoz tartoztak, s épp emiatt az oktatási minisztériumnak nem volt érdemi befolyása arra, mi történik ezekben az intézményekben. Az iskolák sokkal inkább a gazdasági minisztériumtól függtek, amely az anyagi háttérrel biztosította, és a belügyminisztériumtól, amelyik az önkormányzatokat felügyelte. Nálunk tehát sosem volt igazán centralizált oktatási rendszer. Ez változott meg 2011-ben,

mikor a kormányzat valódi központosítást vitt végbe, s minden állami iskola egy kormányzati intézmény fenntartásába került. Látjuk az oktatás korábbi autonómiája mellett és ellen szóló érveket, de még nem dolgoztuk föl alaposan a tanulságokat.

A menekültügyről is szeretnék szót ejteni. Az ENSZ demográfiai előrejelzései szerint Európa népességének 150 millió fővel kellene gyarapodnia ahhoz, hogy ne omoljon össze a honvédelmi, az egészségügyi, az oktatási és a nyugdíjrendszerünk. Százötvenezren már itt vannak a százötvenmillióból, és tagságért, állampolgárságért folyamodnak. Lehetséges, hogy a demográfusok tévednek. Ha viszont az előrejelzés igaznak bizonyul, az oktatáskutatásnak fontos feladata lesz felmérni, hogyan formálhatja az oktatás ezt az új Európát, az új európai polgárokat.

Hatos Adrián: – Romániát ugyan nem szállták meg az oroszok, azonban az ország ugyanúgy egy kommunista államrend uralma alatt állt. Vannak politológiai, szociológiai elméletek, melyek szerint a demokratikus államberendezkedés kialakítása könnyebb volt a szovjetek által megszállt országokban, mint ott, ahol a saját államhatalom nyomta el a polgárait (mint például Románia, Albánia, vagy akár Oroszország esetében).

Szociológus vagyok. Ezen belül oktatásszociológiával foglalkozom, de nem akarok úgy tenni, mintha mélyebb pedagógiai, nevelépszociológiai ismereteim is lennének. Azt viszont tudom, hogy Romániában nincs is országos nevelésügyi, oktatáskutatói szakmai szervezet, ami jól érzékelteti ennek a tudományágnak a romániai helyzetét (az EERA-ban a Bukaresti Egyetem képviseli az országot). Rendszeretlen az oktatáskutatás, nincs intézményesítve, így

csak kismértékben szolgálhatja a szakpolitikai tervezést. Szakmai egyesület híján az oktatásügyet csak a szakszervezetek képviselik, ők küzdenek a kormánnyal, egyezkednek a pénzügyminisztériummal, sok oktatáspolitikai döntést ezen egyez-

kedések alapján hoznak meg, az oktatáskutatók megkérdése nélkül. Hiányzik az oktatás professzionalizációja, szakmai reprezentációja és az oktatáskutatók szakmai függetlensége is.

Oktatásunk helyzetét leíró adatok szerint minden mutatónk (például a végzettség nélküli iskolaelhagyók aránya vagy a PISA-eredmények) rosszabb az európai átlagnál, de még a környező országok átlagánál is. Csak egy példa: Bulgáriában alacsonyabb az egy főre eső GDP, mint Romániában, mégis kevesebbet költünk egy tanulóra a bolgároknál. Ez elárul valamit arról, miként vélekedik Románia kormánya és döntéshozói az oktatás jelentőségéről, mikor oktatásügyi döntéshozatalról van szó.

Egyértelmű összefüggést mutathatunk ki az oktatás eredményessége és a ráfordított összeg között. Romániában a jobb időszakok általában akkor következtek be, amikor a kormány többet költött az oktatásra, növekedtek a fizetések, programokat indítottak a vidéki, illetve a roma tanulók felzárkóztatására. Mikor azonban pénzt vontak ki az oktatásból, a mutatók romlottak. Ez legegyszerűbben a beiskolázási és a végzettség nélküli iskolaelhagyási adatokból látszik, melyek erős korrelációban állnak a finanszírozás mértékével. Az, hogy a statisztikákban a közép-ázsiai és az afrikai országok között szerepelünk, rá kellett volna döbbsen a román döntéshozókat arra, hogy komoly problémák vannak az oktatásban.

nálunk tehát sosem volt igazán centralizált oktatási rendszer, ez változott meg 2011-ben

Persze a döntéshozóktól mindig is azt hallottuk, hogy az oktatást kiemelt ügyként kezelik. Ez megegyezik a kommunista időszak retorikájával: minden szocialista ország azt hirdette, remek oktatási rendszere van, ez hozzátartozott a kommunista ideológiához, akárcsak

a sportolók dicsérete. A rendszerváltozás után hamar kiábrándultunk. Úgy tűnik azonban, hogy az 1990 utáni kormányzatok tényleg napirendre tűzték az oktatás ügyét, sokat foglalkoztak a kérdéssel. Sorra lángoltak fel a viták a legkülönbözőbb kérdésekben:

Kell-e előkészítő, nulladik osztály? Ha igen, akkor még az óvodában legyen, vagy már az általános iskolában? Milyen legyen az iskolaszervezet, a tanterv, milyen legyen a számonkérés? Piaci alapú legyen a tankönyvkiadás, szabad tankönyvválasztással, vagy jobb volt a kommunizmusban, mikor csak egy tankönyv volt? Több hittanoktatásra van szükség, vagy kevesebbre? Több matematikára, kevesebb mérnöki tárgyra? Milyen hosszú legyen egy tanóra, mennyire lehet nehéz az iskolatáska? Mintha az oktatás problémáit gyógyító csodaszerre várnának mind a hazai döntéshozóink, mind a külföldi tanácsadók, amely garantáltan hatásos, de nem kerül semmibe...

Azonban ezek a „technikai” kérdések elfedik a mélyebb kérdéseket, a minőségi és a tanulók számára releváns oktatáshoz való egyenlő hozzáférés ügyét.

Változások is történtek, nemrég például átalakítottuk a szakképzést, a finanszírozást... azonban a statisztikák nem javultak szignifikánsan. Nem jelentkeztek sokkal

többen felső középfokú szakképzésbe, mert a tanulható szakmák nem felelnek meg a diákok érdeklődésének.

A felmérések szerint nem sokkal ezelőtt a román állampolgárok nagy többsége még elégedett volt az oktatással. 2011–12-ben

mintha az oktatás problémáit gyógyító csodaszerre várnának mind a hazai döntéshozóink, mind a külföldi tanácsadók, amely garantáltan hatásos, de nem kerül semmibe...

aztán az akkori miniszterelnök elrendelte az érettségi vizsgák videokamerás felügyeletét. Hihetetlen mértékben csökkent a sikeres érettségit tevők aránya. Komoly viták alakultak ki az ügy körül, van, aki szerint az eljárás sérti a személyiségi jogokat, a kamerák azonban egyelőre maradtak, a

sikeres érettségi vizsgát tevők aránya pedig változatlanul csekély, 50% alá esett, s erre válaszul az oktatásirányítás könnyített a tantárgyi feltételeken. Sokan ennek kapcsán gondolkoztak el azon, mit is tanulnak a gyerekek az iskolában, és hogyan? A sikeres érettségik száma mindenesetre korábban túlzott volt, akárcsak a más oktatási bizonyítványokhoz való hozzáférés, melyből az oktatás társadalmi és nevelésügyi jelentőségére következtethetünk.

Ha megnézzük az Oktatási Kutatóintézet (az állam oktatáskutatási háttérin-

a sikeres érettségi vizsgát tevők aránya pedig változatlanul csekély, 50% alá esett

tézménye) munkatervét, kiderül, hogy az elmúlt 7–8 év folyamán milyen oktatási témák szerepeltek a kormány napirendi pontjai között. Ebből azt is megtudhatjuk, milyen kérdéseket tart fontos-

nak a média és a civil társadalom. Ezek egyike a nagyszámú, kirekesztetten élő roma kisebbség oktatása, mely mindmáig megoldatlan. A pozitív diszkriminációt sokan ellenzik. Nincsenek megbízható adataink a sajátos nevelési igényű gyere-

kekről, vannak, akik speciális oktatásban vesznek részt, holott nem SNI-sek. Tudjuk azonban, hogy ha el tudnánk érni, hogy a vidéki, a roma vagy az SNI-s tanulók az országos átlagnak megfelelő teljesítményt nyújtsanak, máris óriási javulás következne be a román oktatási rendszerben.

Voldemar Tomusk: – Mielőtt a kérdésekre válaszolnék, néhány szót szólnék magamról. Észtlévelem van, London bevándorlók lakta Mitcham városrészében lakom. Öt gyermekem közül hárman Magyarországon születtek, mikor Budapesten dolgoztam. Afféle kozmopoliták vagyunk, nem szeretjük a határokat. Ennek a háttérnek és a valamelyest szokatlan életmódnak köszönhetően sok mindent tudok az észtlévelemről, sok mindent azonban nem, nincs rálátásom. Nem fogok például a kutatásfinanszírozás vagy a fiatal kutatók hiányáról beszélni.

Az biztos, hogy a világ egészen más úton halad, mint ahogy azt 25 évvel ezelőtt reméltük. Akkor még úgy hittük, hogy elérjük majd a svédországi életszínvonalat, az egyetemünk pedig a Harvardhoz lesznek hasonlóak. Még csak a közelébe sem kerültünk ennek. Utólag visszagondolva, nem is értem, hogy lehettünk ennyire naivak.

Ekkor eszembe jutott egy anekdota, amit néhány évvel ezelőtt egy orosz taxifőrtől hallottam. Érdekes szóba elegyedni a moszkvai taxisokkal, akik, miután kiderítették, honnan származik az utasok, előállnak egy neki való történettel, ami az én esetemben arról szólt, hogyan látják az oroszok az észtléveleket. Az ember ilyenkor mindig valami érdekeset tud meg magáról.

Azt kérdezte tőlem: Tudja, miért locsolják benzinnel az észtléveket a kertjükben az epre? Hogy a gépfegyverek ne rozsdásodjanak be. Ennyit az észtlévelet csendes ellenállásáról.

Bizonyos értelemben hasonló az, ami az oktatáskutatás területén történt. Amennyire belelátam, 1989–1992 körül az észtlévelettudományban a kutatások elég szűk keretek között mozogtak, inkább szóltak az idősebb kutatók közti játszmákról és a

szovjet hatalommal szembeni ellenállásáról, mintsem valódi kutatásról. Egy idős professzor egyszer elmagyarázta nekem, hogy össze kell tartanunk, támogatnunk kell egymás

munkáját, s távol tartani az oroszokat a tudományos közösségünkől. Én ezt elfogadhatatlannak tartottam, nem akartam játszmákba bonyolódni, minél magasabb színvonalon próbáltam végezni a tudományos munkámat. Az észtlévelet ellenállása 1991-ben elősegítette az ország függetlenségének helyreállítását, de bizonyos fokig

az ellenállás szokásunkká vált, és továbbra is jelen van. A jelenlegi eseményeket elnézve azonban világos, hogy alapjaiban kell újragondolnunk, kik is vagyunk itt együtt

Európában valójában. Erkölcseleg egyre elfogadhatatlanabb úgy viszonyulni az EU-hoz, mint hajdan a Szovjetunióhoz: a szavak szintjén értékközösséget vállalva, az anyagi támogatást elfogadva, és közben ugyanúgy játszva a kis játékaikat. Nem játszhatjuk tovább az ellenállót, mivel lassan nemcsak más emberek életét tagadjuk meg (saját identitásunk fenyegetettségére hivatkozva), de ezáltal saját emberségünket is. Komoly probléma, hogy a politikai párbeszédekben nyíltan megjelent a rasszizmus. Eljött az ideje, hogy átlépjünk a

afféle kozmopoliták
vagyunk, nem szeretjük a
határokat

eljött az ideje, hogy
átlépjünk a 19. századból a
21.-be

19. századból a 21.-be. Az oktatáskutatásnak fontos szerepe lesz annak újragondolásában, kik is vagyunk valójában, és hogyan kezeljük közös ügyeinket.

– *Felmerült bennem néhány újabb kérdés. Mintha mindig valamitől távolodnánk, valaminek ellenállnánk ebben a térségben, és mindig valamibe képest próbálnánk meghatározni az identitásunkat, ahelyett, hogy megpróbálnánk hozzájárulni az európai integrációhoz. A kérdésem tehát, hogy mit tesznek a közép-európai országok az európai integráció sikeréért, ami most a migráció miatt veszélybe került? A másik kérdés az oktatásra fordított összegek, oktatási befektetések, illetve az oktatás függetlenségének, szabadságnak viszonya. Végül pedig érdekesek az ellenőrzésre, értékelésre, felelősségre vonatkozó kérdések. Vajon ezek minden közép-európai ország számára problémát jelentenek?*

Vlasta Vizek Vidovič: – Közép-Európában az oktatással kapcsolatos leggyakoribb kifogás a pénzihiány, ami sajnos valódi gond. A pénzt a pszichológia higiénés faktornak tekinti, vagyis alapvető szükségleteket elégíti ki, önmagában azonban kevés. A pénzen kívül erőforrás az oktatás, a kommunikáció, az emberi kapcsolatok is, ezeket építhetnénk.

Pavel Zgaga: – Jelentős a különbség Nyugat- és Kelet-Európa között a menekültkérdéshez való hozzáállás tekintetében. Úgy vélem, a közép-európai országok a volt gyarmatosítókra hárítják a felelősséget, s ezért Nyugat-Európa problémájának tekintik az érkező menekülteket. Ezen a gondolkodásmódon változtatnunk kellene. Szlovéniában például gyalázatos a menekültekkel kapcsolatos közbeszéd, az internetes

fórumok hozzászólásai teli vannak rasszizmussal és gyűlölettel, holott egyelőre egyetlen szír menedékkérő sincs az országban.

Voldemar Tomusk: – Nem értek egyet az azzal a megközelítéssel, amely az emberi ügyek rendezésekor azt vizsgálja évszázadokra visszamenően, ki kinek és mennyivel tartozik... Más alapokra kell helyeznünk a tárgyalásainkat, félre kell tenni a számlákat a sérelmeinkkel.

Hatos Adrián: – A menekültkérdés megosztja Európát. Kelet-Közép-Európa továbbra is fiatal nemzetállamokból áll, ahol a hatalom, szuverenitás, territorialitás kérdéseit nagyon komolyan veszik. Megértem a magyar

kormányt, hogy a határait védi, hiszen szerintük az államiság kérdőjeleződne meg, ha nem tudnák ellenőrizni, ki jön be az állam területére. Nem rasszizmusról van tehát szó, hanem a hatalomgyakorlásról. Az oktatásnak ugyanakkor az állampolgári felelősségvállalásban lenne hosszú távon szerepe. Itt kanyarodnék vissza a pénz kérdéséhez: Romániában ez igenis oka (legalábbis részben) az oktatási színvonal csökkenésének az elmúlt évtizedekben. A közsférában a tanári fizetések a legalacsonyabbak, ezért nem sikerül a legjobb szakembereket a pályára vonzani, inkább kontraszelekció érvényesül.

Vlasta Vizek Vidovič: – Kulcsszavakon gondolkoztam. Talán mindnyájan említettük a szabadságot, ideológiát, felelősségre vonatóságot, pénzt, s többen beszéltünk az ellenállásról is. Érdekes elegy ez, ha oktatáskutatásról beszélünk. Azt hiszem, ha eddig a kommunizmus volt az ideológia, amelynnek kutatóként ellenálltunk, akkor

ma az Európai Bizottság és a Tanács által meghatározott elvek azok, amelyekkel szembehelyezkedünk, nemcsak Horvátországban, hanem az egész régióban. A pénzühiány miatt csak azt kutathatjuk, amit az EU finanszíroz, tehát az EU-tól függünk. Tudomásom szerint a Horizont 2020 kereteiben nem lehet oktatási kutatásokkal pályázni.² Mindnyájan tudjuk, hogy ha a pályázati anyagunkba a megfelelő kulcsszavakat tesszük, nyerni fogunk. Horvátországban például sok kutatási projekt szól roma gyerekekről, holott lakosságunk kevesebb, mint 1%-a roma. Ez is fontos téma tehát, de nálunk az oktatás egészével van baj, nem specifikusan a roma gyerekek oktatásával. Ha valahogyan az egész oktatási rendszerünkön javíthatnánk, az jó lenne a roma gyerekeknek is. A másik ilyen kulcsszó a lemorzsolódók, a végzettség nélküli iskolaelhagyók száma. Mivel európai szinten ez nagy probléma, ezt kutathatnánk, úgy is, hogy Horvátországban szerencsére nincs ezzel gondunk. Fiatal kutató koromban a szocialista kormány határozta meg, mit kutathatok, ma pedig az Európai Unió mondja meg, mit tekinthetek egyáltalán problémának. Ez nagy baj az oktatáskutatás szempontjából, s nem érzékelem, hogy ez ellenállást váltana ki a kelet-közép-európai országban, pedig az Unió által leírt problémák nem azonosak a mi problémáinkkal.

Egy hozzászóló a hallgatóságból: – Mit gondolnak, ezekben az európai országok-

ban mi az, ami a leginkább megnehezíti az új tantervek bevezetését napjainkban?

Egy másik hozzászóló: – Bosznia-Hercegovinából származom, ahol a legtöbb említett probléma jelen van, a sajtóságos politikai helyzetből fakadó egyéb problémák mellett. Azt hiszem, esetünkben az oktatáspolitikai irányelvek nevelés- és oktatáskutatásra gyakorolt hatása kulcsfontosságú tényező. Ha megvizsgáljuk a korábbi kutatásokat, láthatjuk, hogy a legtöbbet a politikai intézkedések vagy a politikai változások ösztönözték.

Ezért alapvető, a mi belső nézőpontunkat alapul vevő kutatások viszont hiányoznak, hiszen az EU inkább olyanokat finanszíroz, melyek országunk függetlenségével, vallási megosztottságával, társadalmi feszültségeivel kapcsolatosak. Mindez persze amiatt is lehet, hogy nem rendelkezünk elegendő kutatási kapacitással, valamint, ahogyan azt a romániai kolléga már elmondta, szakmai egyesületekben és kutatóintézetekben sem bővelkedünk.

– *Önök szerint mikor és hogyan fog Közép-Európa az ellenállás, az ellenségkeresés, a traumák feldolgozása és a panasz kultúra helyett az erőforrásaira koncentrálni? Érdekes, hogy a beszélgetés során csak olyan dolgok kerültek szóba, amiben hiányt szenvedünk, pedig lehet, hogy inkább arról kéne beszélnünk, amink van.*

² A Horizont 2020 az Európai Unió 2014–2020 közötti, Európa versenyképességét javítani hivatott kutatási és innovációs programja, az Európa 2020 stratégia Innovatív Unió elnevezésű kiemelt kezdeményezésének egyik alappillére. Explicit módon valóban nem tartalmaz oktatási programelemet.

Vlasta Vizek Vidović: – Két kulcsszóra reflektálnék, az Európai Unióra és az ellenállásra. Először is: komolyan úgy gondoljuk, hogy az európai integrációval szembeni ellenállás egyedül Közép-Európára jellemző? Gondoljunk csak az Ibériai-félsziget ellentéteire, Görögországra, vagy akár a híres északi országokra, köztük Svédországra: miért is nem csatlakoztak hamarabb az Unióhoz? Ez tehát nem sajátos közép-európai kérdés. Másodsor, jól emlékszem, ahogy a nyolcvanas évek vége felé egyre többet beszéltünk Jugoszláviában arról, hogy mielőbb „csatlakoznunk” kellene Európához, amire egy nehezen lefordítható kifejezést használtunk, melyet talán az „Európába költözni” szókapcsolat ad vissza legjobban. Földrajzórán azonban mindannyian tanultuk, hogy Európában vagyunk. Hova is kéne akkor költöznünk?

A valódi kérdés az, hogy kik is az európaiak? Lennének külön kategóriái az európaiságnak? Egyfelől kívánom, hogy az országom, mely fél lábbal még a 19. században áll, végre átlépjen a 21. századba. Ez súlyos gond még mindig, hiába volt nálunk rendszerváltás. Másfelől viszont ez bizonyos értelemben Nyugat-Európa országaira is jellemző.

Évekkel ezelőtt részt vettem egy konferencián, ahol az akkor 15 tagállamból álló Unió 10 további országgal történő bővítéséről volt szó. A mai napig emlékszem az egyik ott elhangzott mondatra: „Ha az EU nem veszi komolyan a nemzeti kultúrákat és identitásokat, nem lesz több egy kiterjedt szabadkereskedelmi övezetnél.” Eltelt 10 év, egy olyan ország állampolgára vagyok, amely tagja az Európai Uniónak, és egy kiterjedt szabadkereskedelmi öve-

zetben élek. Nem látom, hogy a kultúrával foglalkoznánk. Oktatáskutatóként ebben lenne feladatunk.

Voldemar Tomusk: – Én afféle „vonakodó” európai polgár vagyok. Miért van ez így? Ellene vagyok az úgynevezett elitista összeesküvésnek, vagyis annak a jelenségnek, hogy az elit tagjai ellátogatnak hozzánk, megmondják, mi a jó az országunknak, és ránk hagyják a nehéz munkát, ami az európai társadalom felépítéséhez és az oktatáshoz kötődik. Ez manipuláció, ami ellen küzdök.

– *Egy-egy záró gondolatra maradt időnk.*

Vlasta Vizek Vidović: – Volt egy kérdés a tantervhez kapcsolódóan. A papír mindent elbír, sok szépet is, mégis az a lényeg, hogyan viszonyulnak a tanárok, szülők és maguk a diákok az aktív, nyitott tanuláshoz. A tantervhez sokszor még ma is úgy állunk hozzá, mint a 19. században, mikor

még volt értelme olvasni, diktálni a gyerekeknek, mivel nem voltak más eszközeink. Ma azonban számos más forrás is rendelkezésünkre áll. Nem véletlenül hoztam fel példaként a tanárképzést, hiszen a tanárok a diákokkal együtt kulcsszereplők. Néha azonban a diákok is vonakodnak attól, hogy nyitottan, aktívan és kritikusan gondolkodjanak. Sokkal egyszerűbb ugyanis memorizálni és elismételni valamit. Az igazi kihívás a tantervvel kapcsolatosan a kutatók és a gyakorló pedagógusok erőfeszítéseinek összehangolása, hogy meg tudják erősíteni a tanárokat, szülőket és tanulókat abban, hogy akarjanak kritikusan gondolkodni és aktívan tanulni.

Hatos Adrián: – Romániában az államérdekre és nemzeti szuverenitásra szoktunk hivatkozni az Európai Unió diktátumaival szemben.

A liberális gondolkodás általában Európa-barát, s a kritikusabb hangokat, legyen ez akár az EU-val, akár a piacgazdasággal vagy az Egyesült Államokkal szemben kritikus, hajlamosak vagyunk kommunistának bélyegezni. Nagyon fontos lenne kritikus gondolkodásra tanítani a gyerekeket, s arra, hogy legyenek bátrak, önállóak, nemcsak Romániában, de egész Kelet-Közép-Európában.

Kozma Tamás: – Az új Európa, „a több százezer új európai” gondolatához szeretnék visszatérni. Az oktatásnak je-

lentős szerepe lesz az új európaiak formálásában. Az a félelmem, hogy liberális oktatási modellünk eszköztelen lesz európai polgárrá nevelésükben.

Félve mondom, de talán bizonyos mértékig újból szükségünk lesz a régi oktatási módszerekre. Ezek kemény szavak, nem tenném őket programmá, de csendes órámban gyakran töprengök a roma gyerekek liberális nevelésének problémáin. Talán az a tanulság, hogy új nevelés-filozófiára van szükségünk Európában.

talán bizonyos mértékig újból szükségünk lesz a régi oktatási módszerekre

„TUDÁS – HATALOM” – SAJTÓFOTÓ A HATVANAS ÉVEKBŐL

Új iskolában az Árpád hídfőnél – Az iskola udvarán.

Az Árpád hídfői lakótelepen 16 tantermes új iskola épült. Több mint ezer gyermek tanul a korszerű, szép épületben.

(MTI Fotó, Patkó Klári felv.)